

CSICSAY ALAJOS

HOVÁ LETTEK A VADLIBÁK

Ezt a kérdést Sterbetz István, a 2012-ben elhunyt, neves ornitológus és természetvédő, író is feltette, már 1966-ban. Pedig akkor még ezrével repültek át felettünk, délnek tartva. Nagy csapatok le-leszálltak a búzatáblákra legelészni, erőt gyűjteni a további útkjára. A vadlibák a lúdfélék családját képezik (Anseridae), a kacsafélékkel (Anatidae) és a hattyúfélékkel (Cygnaidae) a lúdalakúak (Anseriformes) rendjébe tartozó úszómadarak. A régebbi könyvekben lúd idomúaknak nevezik őket, illetve lemezes csőrűeknek, még az én nemzedékem tagjai is így tanulták. A vadludak benépesítik az egész földet. 161 fajuk és 55 nemük közül nálunk 36 faj fordul elő. Közéjük tartoznak a hattyúk is. Róluk csak annyit említenék meg, hogy míg a múltban a főúri kastélyok parkjaiban létesített tavacsok díszmadarai voltak, meg a giccsestők kedvencei, ma a bütykös hattyú (Cygna olor) csapatostul lepi el a halastavakat, meg télen a Dunát is, ahol főleg gyerekek – a szüleikkel együtt – kényeztetik el őket, azáltal, hogy ha kell, ha nem, kenyérral etetik. Túlszaporodásukat viszont az ornitológusok kénytelenek kordában tartani.

Annak ellenére, hogy a lúdalakúak nem tudnak vitorlázva repülni, mint például a darvak, golyák, sasok, az in-

diai lúd (Anser indicus) képes átszelni a Himalája csúcsait is, azaz elérni a 9000 méter magasságot. Utána következik az énekes hattyú (Cygna cygnus), pedig őt nem kényszeríti rá semmilyen akadály sem. Egyszer egy Izlandról Európa felé tartó repülőgép pilótája 30 egyedből álló csapatot észlelt 8230 m magasságban. A harmadik rekorder a házi kacsá öse, a tőkés réce (Anas platyrhynchos), melynél 6400 méter magasságot mértek. Micsoda erős vázizmok kellhetnek az ilyen teljesítményekhez!

A lúdfélék vonulása szinte kiszámíthatatlan! Úgy látszik, mára nálunk is megváltoztatták az útirányukat, mert a szakemberek – azon kívül, hogy már Sterbetz István is észrevette – megjegyezték, ezzel kapcsolatban valami nincs egészen rendben. Drasztikus egyedszámcsökkenést ugyan nem jeleznek, nekem csupán az tűnt fel, hogy sem a megszokott gágogásukat nem hallom, sem az ég alatt kirajzolódó V betűiket nem látom, csak néha a kormoránokét, melyek röptükben a ludakéhoz hasonló alakzatot vesznek fel, csak éppen „né-mák”.

Magyarországon több gyülekező helyük is van a vadludaknak, ahol az enyhe teleket is eltölthetik. Közéjük tartozik a 269 hektáros tatai mesterséges öreg tó, valóságos turistacsalogató,

mely a vonuló vízi madarak eldorádója lett, többek között a ludaké is. Ott a 2015-ös év állományát 13 ezerre becsülték. Legtöbb közülük a vetési lúd (Anser fabilis) és a nagy lilik (Anser albifrons). Egyetlen nálunk költő lúdféle, amitől a házi lúd származik, a nyári lúd (Anser anser). Legfeltűnőbb ismertetőjegye, hogy a lába piros. Valamikor régen a szülőfalum és Bős közötti egyik dűlőt Kotlibának nevezték el, állítólag azért, mert az ott lévő vizes, nádas laposban költöttek a „vadlibák”. A „kisai” lapos még ifjúkoromban is megvolt, de akkor már csak a „vadvacsák” (tőkés récék) találtak benne számukra megfelelő fészkelő helyet. A nyári ludak pedig tőle délre, a Duna melletti holtágon, a Csóványos nevű tavon találtak otthonra.

Újabb – több mint fél évszázada már! –, köszönhetően az etológiának, sokat foglalkoznak a pszichológusok a tanulás problematikájával, pláne azóta, hogy Konrád Lorenz osztrák ornitológus, az etológia megteremtője, felfedezte az imprintinget, vagyis az elme fejlődésének bevésségi periódusát. Ő a lúdalakúak közül a kacsákkal, később – ő úgy emlegeti, szürke ludak – a nyári ludakkal kísérletezett. A kiskacsáknál ismerte fel, hogy azt a mozgó tárgyat fogadják el anyjuknak, amelyet a tojásból kibújva elsőként pillantanak meg. Le-

het az bármi: ember, állat, de akár egy madzagon húzott bakancs is. Őt, illetve azt fogják követni bárhová. Tehát egy döntő pillanat határozza meg a további sorsukat. Azt ugyan már gyerekkoromban is tapasztaltam – anélkül, hogy az imprinting létezéséről halovány sejtelmem lett volna –, hogy a „buta” kiskacsák nem az anyakacsa után totyognak, hanem annak a tyúknak a nyomába szegődnek, amelyik kiköltötte őket. Azt hittem, a hívogató, kotyogó hang ösztönzi erre őket, de Lorenz döbbsített rá, hogy nem, hanem a tyúkanyó mozgó alakja. De, hogy a kotlós tyúk miért futkos kétségbe esett jajveszékkel a kanálisparton, amikor a kacsafiókák nagy lelkesedéssel a vízbe vetik magukat, máig sem értem. Hiszen ő már előbb is látott kiskacsákat, mielőtt az övéit megpillantotta volna. Alighanem rossz helyen tapogatóztam, ám a válaszra máig sem bukkantam rá.

Nemcsak a lúdalakúaknál, hanem a többi magasabb rendű állatfajoknál is működik az imprinting, csak más-képpen. Állítólag az embernél élete első esztendejében van sorsdöntő szerepe, és ennek köszönhető a beszéd (anyanyelv!) könnyű elsajátítása is. Könyvtárnyi okfejtést írtak már erről, de talán sohasem jutnak a végére. Sajnos nagy még a tájékozatlanság és sok az okoskodás is, ami gyakran félreviszi a dolgokat, pláne a mi szakmánkban, a pedagógiában, de a nyelvészet, vagy inkább egyes nyelvészek sem kivételek. Ez viszont már nem tartozik a témánkhoz.

Konrád Lorenz a madarak intelligenciájának kutatásában is óriási előrelépéseket tett. Ezen belül a ludak „szerelmi és házassági”, azaz társas életének a feltárásában. Ők is monogámok, ami az embereknek nagyon tetszik, csak hogy a ludak sokkal komolyabban veszik az elkötelezettséget, mint a mai emberek. Lorentztól mi sem áll távolabb, mint az antropomorfizálás, mert ő csupán párhuzamokat von. A sűrű ludakról írja: „... családi életük megdöbbenő hasonlóságot mutat a miénkkel, és alaposan feladja nekünk a leckét.” A tudósak érdemes hinni, mert ő a tényeket figyelte meg, az elvonatkoztatása is tényekkel igyekszik alátámasztani. Konrád Lorentz 1973-ban a kutatási eredményeiért Nobel-díjjal tüntették ki. Jóval előbb, 1909-ben Selma Lagerlöf svéd író is Nobel-díjat kapott. Életművének kiemelkedő alkotása a Nils Holgersson csodálatos utazása Svédországban. Aki látta a belőle készült rajzfilmsorozatot, emlékezhet rá, hogy a tíz év körüli fiú egy lúd hátára kapaszkodva barangolja be Svédországot. Ami még plusz, hogy Lagerlöf asszony tökéletes sagaformában írta meg művét, hazája földrajzáról, növény- és állatvilágáról. Ráadásul a mesés útikalauza állami megrendelésre készült honismereti tankönyv volt. Lám, miért is lehetett a Nobel-díjat odaítélni. De, hogy maradjunk a hazai tájakon, a mi költőink sem feledkeztek meg a vadludakról. Petőfi írja Az Alföld című versében: „Idejárnak szomszéd nédasokból / A vadludak esti szürkületben, / És ijedve kelnek légi útra, / Hogyha a nád a széltől meglebben. //

Áprily Lajos pedig, ha jól tudom, három verset is szentelt a vadludaknak. Egyiknek a címe, Vadlúd voltam. Hadd idézzek belőle néhány sort: „Valamikor vadlúd voltam, / Vadludakkal vándoroltam. / Nagy tavakért lelkesültem, / Tengereken átrepültem. // (...) Majd ha végem itt elérem, / Vadlúd formám visszakerem.” Ám aki még ennél is több szépséget óhajt, hallgassa meg a vers megzenésített változatát, Halász Judit előadásában.

MAHOR KATALIN
NAVRÁTIL TÍMEA
VARGA TAMÁS

ISMERKEDÉS A TÉRKÉPPEL ÉS A TÉRKÉPI JELEKKEL A HONISMERET TANTÁRGY KERETÉN BELÜL

Az oktatási rendszerben az alapiskola alsó tagozata az első olyan hely, ahol a diákok elkezdnek ismerkedni az ábrázolással és a különböző kicsinyítési és nagyítási technikákkal, valamint útvonalrajzokkal és térképszerű ábrázolásokkal. Ezen készségek elsajátítására és fejlesztésére pedig a honismeret tantárgy a legalkalmasabb.

Navrátilová et al. (2002) szerint a honismeret rendkívül sajátos és sokrétű tantárgy. Számátalan szakterülettel, tudományággal van kapcsolatban, például a történelemmel és a néprajzzal, a nyelvészettel, a népzenevel, a földrajzzal foglalkozó tudományágakkal. A honismeret tanítása tudatosítja a tanulóknak, hogy először minden nemzetnek a körülötte lévő világot, a természet adottságait, majd a későbbiekben tágabb környezetét és végezetül az őt körülvevő régiót, saját tulajdon hagyományait, értékeit kell megismernie, elsajátítania, hogy azután más nemzetek történetét és szokásait is megismerje és tiszteletben tartsa. Olyan oktatási tárgyról van szó, mely a diákok részére reális képet próbál nyújtani az őket körülvevő világról, melyben mozognak. A tantárgy fő tartalma, hogy egy rendszert alakítson ki a diákokban, hogy utána pontos alapokra helyezze a szülőföld ismeretét, és megfigyelésekkel, majd az ismeretanyag bővítésével alapozza meg a hagyományokra fundamentálódó regionális tudatot.

A lakóhely közvetlen környezetében találkozik a gyermek az első olyan jelekkel, melyek segítséget nyújtanak a tájékozódásban. Érdekességként hathat a diákok számára, hogy bizonyos rajzokkal és színes képekkel hogyan lehet elősegíteni a könnyebb közlekedést, mely szintén a jelek ismeretére összpontosít. A honismeret tantárgy